

BÍRÁLATOK.

Katona-emlékkönyv. A költő halálának százados fordulójára kiadja a kecskeméti Katona József-Kör. Szerkesztette Hajnóczy Iván, a Kör alelnöke. Kecskemét, 1930. 130 l.

Tartalma: Hajnóczy Iván: Katona-emléke Kecskeméten. — Katona József vadásznaplója. — Katona felirat-tervezete Koháry herceghez. — Csányi János: Katona József. — Sebeshelyi Gábor: Bánk bán. — Marton Sándor: Katona József költői öntudatossága. — Bartucz Lajos: Katona József földi hamvainak exhumálása. — Hajnóczy Iván: Katona életének és műveinek bibliográfiája. — Liszka Béla: A kecskeméti színház és színészet multja. — Műmelléklet: Katona József legrégibb képmása és Katona József koponyájának három fényképe.

Kevés alkalmi kiadvány adott aránylag kis helyen értékesebb tartalmat a kecskeméti Katona-emlékkönyvnel. Ez kétségtelenül Hajnóczy Iván érdeme. A kiváló irodalmi kutató nemcsak maga ért ahhoz, hogyan kell a tudományos dolgozatokat minden sallang nélkül, magvasan megírni, hanem úgy látszik munkatársait is rá tudta venni, hogy kevés szóval hasznos dolgot mondjanak.

Ő maga a Kecskeméten található Katona-vonatkozásokat világos rendbe állította s a drámaíró munkáinak kiadásait, fordításait és a reá vonatkozó irodalom minden termékét gondosan felsorakoztatta. Nem lehet elég elismeréssel szólni arról, milyen értékes munka ez; méltán csodálkozik az olvasó, hogy a vidéki élet elszigeteltségében ilyen alapos bibliográfiát és repertoriumot adhat valaki. Mintául szolgálhat minden hasonló egybeállításnak.

Bartucz Lajos cikke a szakjában jártas antropologus fejtegetése; jól megírt jelentés; nemcsak a szaktudós, hanem minden művelt ember is érdeklődéssel olvashatja. A drámaíró koponyájának fényképfelvételeit kár volt közzétenni. Borzasztó a tudomány tolakodása és zsarnoksága, az emberek kíváncsisága és akaratlan kegyelethiánya. Befurakodunk a családi élet szentélyébe, kifürkészük a nagy emberek alacsony vonásait, megbolygatjuk sirjukban a boldogtalan csontokat, végül még az utókor illuzióját is lerontjuk azzal, hogy borzalmas halálføre cseréljük ki a nemes férfiarcot. Az ismeretlenül porladó paraszt boldogabb a híres embernél: békében hagyják halála után.

Szövegkiadás gyanánt Katona József tréfás vadásznaplóját s a kecskemétiak nevében a város földesurához, Koháry Ferenc herceghez, írt alázatos kérését kapjuk. Az akkori idők társadalmi felfogására és csúszómászó stílusára jellemző a Magosság Hertzeg Úrhoz intézett esengés következő részlete: „Hercegséged kegyelmes lábai előtt leborulván mély alázattal esede-

zünk méltóztasson minket hív jobbágyait . . . kik is örökös jobbágyi tisztelettel hercegséged kezeit csókolván maradunk nagykegyelmű hercegségednek legalázatosabb szolgálai és hív jobbágyai. A nagyméltóságú herceg ómagossághoz nyújtott alázatos esedezése a nyomorúság igája alatt szenvedő kecskeméti szegénysorsú köznépek.“ Ez kissé másként hangzik, mint a Bánk Báu büszke dikciója.

P. J.

Jakubovich Emil és Pais Dezső: Ó-magyar olvasókönyv.

Pécs, 1929. 312 l. Danubia kiadása.

A Pécssett megjelenő Tudományos Gyűjtemény című könyvsorozatban foglal helyet ez a kitűnő összeállítású olvasókönyv. A legrégebbi magyar kódex előtti évszázadokból fennmaradt nyelvemlékeinkből van egybeállítva. Bevezetésképpen nagyértékű fejtegetéseket kapunk a Jókai-kódex előtti időkből ránkmaradt nyelvemlékek különféle típusairól, a nyelvemlékeinkre vonatkozó kutatás haladása mellett ezeknek a nyelvtudomány fejlődésében mutatkozó korszakos fontosságáról és egyéb tudományos jelentőségéről. Még bevezetésként kifejtik az összeállítók a szerkesztésben követett szempontjaikat. Függetlenül gyanánt közlik a XI—XII. századból eredetiben fennmaradt okleveleink jegyzékét. Egy tájékoztató zárja a kötetet a fontosabb oklevélkiadványok nyelvtudományi használhatóságáról.

Az időrendben közölt eredeti nyelvemlékekhez a szerkesztők semmiféle nyelvészeti magyarázatokat vagy felvilágosításokat nem fűznek, mindössze a legszükségesebb útbaigazító, tárgyi vonatkozású jegyzetekre szorítkoznak. Nekik ugyanis legsürgősebb szükségletnek látszott annak a tudományos célnak a kielégítése, hogy a nyelvtudósainknak, aztán a kutatóknak és érdeklődőknek minél több tanulmányozni való anyagot bocsátanak rendelkezésére. Másodlagosan a kiadvány a nyelvtörténeti egyetemi oktatás szolgálatára is készült segédkönyvnek, ezért még a nyelvemlékek egykorú kiejtés szerint való olvasására sem tesznek a szerkesztők semmiféle kísérletet.

A legnagyobb elismerés, ha azt mondjuk, hogy a tudós szerkesztők kitűzött céljukat hiánytalanul elérték. Mert amellett, hogy hatalmas mennyiségű és megbízható anyagot szolgáltatottak a nyelvtörténeti kutatásnak, a nyelvtudósokkal olyan tudnivalókat közölnek, amelyek az ő rendes munkaköreiktől távolosnak, de amelyek nélkül elfogadható eredményekre, biztos megállapításokra nem juthatnának. Ezek a nyelvélet első történetidejéből való maradványok biztos paleográfiai és diplomatikai tájékozottságot kívánnak. Azért soha talán szerencsésebben nem találkozott két szerkesztő oly egyéb olvadó kiegészítésben, mint Jakubovich Emil és Pais Dezső. Ezekután nem is kell mondanunk, hogy a közölt emlékek — csekély kivételtől eltekintve — eredetiről vagy fényképről vannak leírva, tehát tökéletesen bíék s így a tudományos kutatásnak szilárd alapját adják.

Kár, hogy a tisztán tudományos célokat szolgáló munkát éppen a jegyzetek hiánya miatt szakembereken kívül más aligha forgathatja haszonnal. Pedig a tudomány népszerűsítése éppen a hivatottak részéről talán éppúgy kötelesség, mint a keveseknek szánt elvont tudományosság szolgálata. Csak sajnálni tudjuk, hogy a kötet darabjaiban az avatatlan, de tanulni vágyó érdeklődők nem élvezhetik nyelvünk multjában és fejlődésében nyilatkozó töretlen magyar szellem évezredes munkálkodását.

H. L.

Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, év nélkül. 468 l. A Danubia kiadása.

Várkonyi Nándornak szemére vetik, hogy mondanivalóit a filozófia ködös, testnélküli, fárasztó stílusában adja tudtunkra. Igaz, hogy könyvből sokat nem lehet egyfolytában olvasni, de aki átrágtá magát az idegen szókkal fölöslegesen teletömöködött kásahegyen, az megkapja megérdemelt jutalmát: gazdag szellemi birodalomba vezeti őt Várkonyi, ahol nemcsak minden modern magyar író megkapja megérdemelt helyét, hanem magával az íróval is részletesen megismerkedünk. Ez a szép munka sokban hozzájárul a modern irodalomunkról szóló divatos nézetek, véleménykülönbségek tisztázásához. Az esztétikai méltatás mellett a társadalom, a történet, a politika és a közelet dokumentumait is állandóan figyelembe veszi. Szókincsére és gondolatgazdagságára jellemző, hogy tömérdek magyar író tud jellemezni anélkül, hogy kifejezései gondolatai bántóan ismétlődnének. Nagy érdeme, hogy Pintér Jenő után is tud még erről a témáról újat mondani.

Mintegy ezer író t ölel fel, ötszázötvennek életrajzi adatait is adja, munkáik címét is felsorolja. (Érdekes, hogy ez ötszázötven írónk közül százötíz foglalkozására nézve tanár vagy legalább is erre a pályára indult.) Az elszakított területek irodalmával, az amerikai magyar és az „emigráns” írókkal is egyforma részletességgel foglalkozik. Adatai kiegészítik az irodalmi lexikonokat; a kötet végén a betűrendes névmutató kényelmesen lehetővé teszi a hozzáférést az egész anyaghoz.

Várkonyi nagykultúrájú, becsületes és a legpontosabb forrásokig visszamenő irodalombúvár. Lelkiismerete minden valamirevaló irodalmi jelenséget megvizsgáltat vele. Ez talán egyetlen hibája, amelyben azonban minden olyan irodalomtörténet-íróval osztozik, aki a legújabb irodalomról egységes képet akar adni, holott ez az anyag még alig hült ki. Egy sereg ismeretlen vagy jelentéktelennek ismert író is kap tőle egy-két jó szót. Az irodalomtörténet-írók itt az eszményi gondolat vezet, mert sok vergődő író t oly körben lát, amely sok tekintetben ellensége az irodalomnak. Aki ezért Várkonyit elítéli, nem veszi figyelembe a jelennek nemcsak esztétikai, hanem etikai kötelezettségét is. Hogy Várkonyi az igazi költői értékről milyen jól tud írni, arra elég példa, ha Szabó Lőrincről írt portréjára (345. l.) hívom fel olvasóm figyelmét. Néhány tucat ilyen kitűnő portré van ebben a könyvben. Ezek ellen legfeljebb azt hozhatjuk fel, hogy a szerző túlságos jóindulata néha nem ismer határt. A jóindulat mindenütt nyilvánvaló, de azért egy-két jelentékeny vagy méltatlanul nem közismert név hiánya feltűnő. Hiányzik pl. Boross Sándor; többet vártunk volna Palágyi Lajosról; Szomaházy Istvánról csak életrajzot ad.

Magasszárnyú befejezésben jelöli meg a magyarságnak, mint az európai kultúra támaszának útját és célját. Ahol újraértékeli modern irodalmunkat, közismert nagyságok értékéből lecsíp, kevésbé ismerteket velük egy polcra helyez, ott ugyan gyakran meglepő, de igazát be tudja bizonyítani. Szívesen látnók, ha az írók munkáiból többet idézne; a sok fárasztó értékmegállapítás közt ez oázisként hatna.

Megállapításai közül néhány: a Bánk bán és Az ember tragédiája után a sörben mindjárt Herczeg Ferenc Bizánca következik (79. l.). Molnár Ferenc mindent feláldoz a pillanatnyi sikerért, ihlete hideg és számító (291. l.). A magyar drámairodalom messze elmarad a líra és az epika színvonalától mögött

(297. l.). A háború utáni hazafias és irredenta líra széles divattá válva, hangosan cseng fülünkbe ma is, túlnyomórészt csak tendenciájában rejt hazafias érzést, de költészetet talán még ott sem (339. l.). Jókait megvédi a vád ellen, hogy a nőről való eszményképe erkölcsileg hiányos (63. l.). Ady verseléséről igyekszik lefosztani a forradalmi jelzöt; Ady egy ízében sem vét a magyar nyelv szelleme ellen, nem rontja a grammatika élő, még Ázsából hozott szabályait (194. l.).

Túlsásoknak érezzük e kijelentéseit: Ambrus Zoltán a szatirizáló szellemiségnek körülbelül azon a szintjában mozog, mint Anatole France (93. l.); ma Móricz Zsigmondnál senki sem tud magyarabbul írni (219. l.); Lakatos Lászlónak szélesebb kritikára sem elég képzelete, sem emberismerete nincs (308. l.); Szabó Dezső egyike a legnagyobb tehetségeknek (330. l.); a frontok testi-lelki nyomorát, az öldöklő élet paraucsait átélt nemzedék válságait, melyek külföldön egész irodalmat szültek, mi csak Gergely Sándornál láthatjuk központi problémakép (374. l.); túloz, mikor Vajda Jánoson semmi jót nem hagy (124. l.). Az erdélyi Tábéry Géának felrója, hogy a kisebbségek tragikumát nem tudja eléggé éreztetni (415. l.). Könnyű ezt itt Magyarországon kifogásolni!

Nagyon erősnek találjuk a kifejezést, hogy Mikszáth nem tud igazi regényírói előadásra szert tenni (68. l.), hogy Herczegnél nem szabad ihletről beszélni (76. l.) és hogy a Híd Herczeg színpadi költészetének műfaj szempontjából legelhibázottabb alkotása (78. l.). Önmagának mond ellent e két mondatban: A romanticizmus művelői nálunk iskolát teremtének (22. l.) és: irodalmunknak romantikus iskolája nincs (21. l.).

Végül még csak néhány apróbb kifogásunk: fölösleges igekötő: az elméken pesszimizmus uralkod'k *el* (27. l.); fölösleges kötőszó: Arany Jánosé a leg-lélekből *és* lelkezettebb költészet (28. l.); később a lapot átengedte (kinek?) (38. l.); csak sajtóhiba lehet a 87. lap 6. sorának értelmetlen mondata; a közbevetett mondatot elválasztó vesszők kimaradtak a 103. lap 8. sorában; ensemble-ben, helyesen: ensemble-*ban* (109. l.); program (191. és 354. l.) helyesen: programm; Reviczky Gyula nem 1885-ben született (132. l.), hanem 1855-ben, Abonyi Árpád pedig 1865-ben (145. l.).

Túlsokat foglalkoztam a mű hibáival, pedig a könyv megérdemli a mai magyar írók háláját, mert minden oldalán az ő ügyüket szolgálja. Helye ott van a modern irodalom minden szakemberének asztalán. Sz. I. A.

Galamb Sándor: Hevesi Sándor. Budapest, 1930. 48 l. Kortársaink, 9. kötet.

Galamb Sándor előszeretettel, szinte kizárólag a magyar színházzal és színműirodalommal szeret foglalkozni és el kell ismernünk, hogy ebben a tárgykörben legkiválóbb szakembereink közé tartozik, aki elméleti és gyakorlati kérdésekben egyaránt helyesen foglal állást és jótékonyan hat a szak- és közvéleményre. Ez a kis dolgozata igazán mintaszerű, mert nemcsak Hevesi Sándort világítja meg, érteti meg, kelt rokonszenvet iránta, mellé sorakoztatja a színház barátait, a nemzeti irodalomért, kultúra fejlesztéséért, történeti missziójáért lelkesedőket, hanem feltárva Hevesi sokoldalú működésének fejlődését, eredményeit, értékeit, egyúttal megrajzolja és mindjárt állást is foglal Hevesi korával, irodalmával. művészetével szemben, azonkívül Hevesi munkái-

ból és korának törekvéseiből nagy körvonalakban kifejti a színházzal kapcsolatos szinte összes elméleti és gyakorlati, különösen magyar problémákat, azoknak majdnem egész rendszerét adja és ezzel végül eljutunk oda, amire feltétlenül utalnunk kell, hogy ez a dolgozat nemcsak Hevesire vet fényt és elismerést, hanem magára az íróra: Galamb Sándorra is, akinek egész személyisége, lelkülete, világnézete, elmélete, rendszere kibontakozik, a maga józan eszményeivel, gyakorlati rokonszenveségével, művészet-szeretetével, -pártolásával, az életbe való bevitelével. Annak, aki ezt a négy bonyolult kérdés-komplexumot ismerni akarja, aki el akar azokban igazodni, aki jó vezetőt kíván, aki maga is részt óhajt venni ebben a nemzeti, irodalmi, szépművészeti életben, aki meg akarja érteni a magyar multat, bele kíván illeszkedni a jelen lehetőségeibe és a jövő törekvéseibe, feltétlenül meg kell szereznie ezt a kerek, egységes, bensőséges, izléses összefoglaló dolgozatot, amely valóságos kis remekmű. A maga egyszerűsége és rövidsége mellett is mind a négy kérdés-csoportot művészi érzékkel, ihlettel, szerencsésen dolgozza fel.

Galamb Sándor vázolja Hevesi élettörténetét, összeállítja annak legfontosabb adatait és ha személyi-lelki fejlődésével és képével alig foglalkozik, ez bizonyára arra vezethető vissza, hogy munkáiból és törekvéseiből igyekszik azokra fényt deríteni. Részletesebben foglalkozik rendezői és igazgatói működésével, színműveivel, elméleti munkáival és klasszikus fordításaival. A kérdéseket tömören és majd mindig találóan, sikerülten, elfogadhatóan oldja meg. Figyelemmel van a vállalat követelményeire, amely elsősorban ismertetést és jellemzést kíván adni, az író és munkássága megértetésére és megkedveltetésére fekteti a főszólyt, ez azonban nem akadályozza meg Galamb Sándort abban, hogy a legfőbb szempontok tekintetében ne foglaljon állást Hevesi és kora törekvéseivel, fejlődésével, alkotásaival szemben, hogy ne értékeljen. De ez a kritika mindig diszkrét, mindig rokonszenves, elméletileg és gyakorlatilag egyaránt helyesen állásfoglaló, szóval olyan szakembertől származik, akítől tanulni szabad, érdemes, sőt kell, mert a színház, az irodalom, a kultúra nemzeti missziójának hozzáértő, tehetséges vezetője és irányítója. Hevesiben kiemeli a sokoldalúságot, de megvilágítja személyiségének, szellemének, alkotásainak egységét és fejtegetése végső tétele az, hogy Hevesi egész lényének és működésének központja: nagy rendezői tehetsége, amely nemcsak rendezői és igazgatási sikereit idézi elő, hanem uralkodik színműveiben, elméleti munkáiban, műfordításaiban. Ez a rendezői tehetség a művészetből, irodalomból, szellemi világból, multból, iróból megtart annyit, amennyi gyakorlatilag, a színház szempontjából, a jelen gyönyörűségére, a kor és nemzet számára megvalósítható. Hevesiben több az ideális elem, mint az előtte való korban, de több benne a realizmus is, mint a mai korban, mintegy összekötő kapocs két nemzedék, két kor, két irodalmi és művészeti világ, két kultúra között, a szép mult és a hihetleg jobb jövő között. Galamb Sándor elismeréssel hajlik meg rendszere és alkotásai előtt, ameddig saját lelki típusa, korszerű és személyi élet-, világ-, művészetszemlélete azt lehetővé teszi. Talán Hevesi műveit jobban összefüggésbe hozhatta volna személyiségével, világnézetével, korával, a szükségletekkel, mert így izolálva, kissé meg van nehezítve a megértés és értékelés. A belső összefüggések világánál inkább meglátjuk, hogy Hevesi minden állásfoglalása, törekvése, munkája szükségszerűen folyt lelkületéből és korából, funkciója missziószerű volt, ebben rejlik értéke és hatása.

Galamb Sándor nem bocsátkozik minden mű részletes taglalásába, tárgyát nem is törekszik kimeríteni, a legfontosabb elvi és gyakorlati kérdésekkel azonban behatóan foglalkozik, azokat példákkal félreérthetetlenül és elfogadhatóan világítja meg és ezekből a fejtegetéseiből szervesen állítja össze Hevesi zárt, egységes szellemét és rendszerét. Galamb szerint Hevesi gyakorlati szellem, ebben rejlik sikere és hatása, mert a színművészet gyakorlati megvalósítása, a közönség szórakoztatása és finomítása hozzátartozik a művészetalkotáshoz, a színművészetnek a nemzeti életbe és lélekbe való olvasztásához.

—r —s.

Benedek Marcell: Magyar író tragédiája 1929-ben. Bp. 1930.

102 lap. Benedek Elek utolsó éve. A szerző kiadása.

Benedek Marcell ezen dolgozata, mely a Literatura Almanach-ja számára készült, elfogadható indokolással és tárgyilagos fogalmazásban állapítja meg Benedek Elek műveinek főbb értékeit és helyét a magyar irodalomtörténetben. E nemű fejtegetései azonban, sajnos, nem mentek bele a részletekbe, nem elég sokoldalúak, nem elég mélyek, nem hatolnak le B. E. lelkiségének szerkezeti és alapvető tulajdonságáig, nem terjednek ki a fejlődéstani szempontokra, nem rajzolják meg a kor- és szellemtörténeti háttért, nem jelölik meg irodalmi összefüggéseit és hatásait, jóllehet éppen őröle vártuk és várhatjuk elsősorban ezen módszeres és szakszerű fejtegetést nemcsak azért, mert az összes adatokat ő ismeri legjobban, hanem mert finom elemező, beleérző, összefoglaló és rendszerező.

Művének főrésze Benedek Elek élete utolsó éveit beszéli el, megkapóan, sokszor regényesen, nem egyszer szubjektíven, különösen részletesen foglalkozik a Cimbora c. gyermeklap sorsával és erdélyi vezérszerepével. Mivel mindkét kérdés újabbkori irodalomtörténetünk fontos ügye, nagyon örülünk, hogy az idevonatkozó adatokat hiteles kútforrásból tanulmányozhatjuk, noha meg kell állapítanunk, hogy azok többirányú feldolgozásra és kiegészítésre szorulnak. Valószínűnek látszik, hogy az utolsó években Benedek Elek elé tornyosuló, olykor leküzdhetetlenné váló nehézségek, nemcsak a magyar és az erdélyi irodalmi és korviszonyokból fakadtak, hanem magából az íróból és környezetéből is, főképen pedig abból, hogy a Nagymagyarországon kivívott pozícióját, a megszokott kereteket, módszereket, szellemet, foglalkozást, sőt célkitűzéseket elhagyva, új, nehéz, szokatlan, sokszor erejét, nem egyszer korát meghaladó munkákba, szerepekbe, vállalatokba fogott. Benedek Elek idealista volt egész életében, öreg korában is, szembe akart szállani a politikai, a szellemi, a gazdasági uralkodó erőkkal, amelyek azután földreperették. A sikertelenség, a csalódás, a tehetetlenség, az öregkori alkalmazkodási nehézség, mindig jobban összekúsálták helyzetét, mindig merevebbé tették, míg végül behajtották az idealizmus zsákutcájába, ahol felőröldött. Mindez talán ridegen hangzik, minélfogva szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy mindezek ellenére, sőt éppen ezek folytán, Benedek Elek célkitűzései, nem egyszer módszerei, melyek az irodalom és a nemzet javát szolgálók voltak, miért is érdemei kétségbevonhatatlanok. A viszonyok győzedelmeskedtek személye felett, de eszméi, szellemi alkotásai felett nem. Nem rajta múlt, hogy célját el nem érte, még annyira sem, mint Berzeviczy Albert a csonka országban. Benedek Marcell dolgozata is bizonyítja, hogy az író értékét és jelenlétét nemcsak művei bizonyítják, hanem az irodalmi életben való szerepe,

személyiségének irányító, ható, összefogó szelleme, tettei, nem egyszer a fennmaradt műveknél is fontosabbak és becsebbek.

A dolgozat fejtegetéseivel nem mindenkor értünk egyet, mindazonáltal rendkívül hálásak vagyunk, hogy Benedek Marcell fiúi kegyelettel és irodalomtörténeti szakavatottsággal megrajzolta az erdélyi irodalmi élet és Benedek Elek utolsó éveit, mert ezzel nagy szolgálatot tett a Benedek Elek-kutatóknak és irodalomtörténetünknek.

B. M.

Sikabonyi Antal: Rákosi Jenő, a publicista. Budapest, 1930. 44 l. Gergely R. kiadása.

Sikabonyi Antal, a Nemzeti Múzeum tisztviselője, a Bibliophil Szemle szerkesztője értékes irodalomtörténeti és kritikai tanulmányainak számát nagyobbította ezzel a munkával, mely úgy jött létre, hogy a szerző rádióban tartott előadást Rákosi Jenő halálának évfordulóján és ezt bővítette ki tanulmányá.

Rákosi Jenő hírlapi cikkeiből eddig hat kötet gyűjtemény jelent meg: *A magyarságért* (1 kötet), *Tiszavirág* (2 kötet) és a tizenkét kötetet kitevő munkái sorában *Tárcák és cikkek* (3 kötet). A hetedik kötet most van megjelenőben *Alakok a mult ködében* címmel. A *Tiszavirág* két kötetébe — 1916 november végétől 1919 március közepéig írt 416 cikk — belecsúsztak mások tollából írott cikkek is. A *Tárcák és cikkek* s az *Alakok a mult ködében* című kötetek összeválogatásában része volt Sikabonyi Antalnak is. E kötetekről maga Rákosi Jenő írja *Emlékezései*-ben: Aki bármilyen oknál fogva érdemesnek tart arra, hogy velem foglalkozzék: ezekből ismerhet meg teljesen.

Rákosi Jenő hírlapírói működését a szerző ily csoportokra osztva ismerteti: A Pesti Naplónál és a Reformnál töltött fiatal, küzdő évek után a Budapesti Hírlap harcos évtizedei és végül a Pesti Hírlapnál töltött néhány csodálatos év. Mikor Rákosi Pestre jött, Pest lakosságának 70%-a nem beszélt magyarul, a megmaradt 30% pedig rosszul beszélt magyarul. Hogy ez azóta alaposan megváltozott, abban oroszlanrészre van Rákosi Jenő hírlapírói és színingazgatói működésének. Először Kemény Zsigmond hívta meg a Pesti Naplóhoz száz pengő fizetéssel. Rovatának címe: Bécsi dolgok. 1869-ben a Pesti Napló esti kiadást is megindított és az új lap szerkesztésével Rákosit bízta meg. Még abban az évben átvette Ráth Mór Deák-párti napilapjának, a Reformnak megindítását. Ennek feladata a francia-német háború idején a francia rokonszenv felélesztése volt.

Megalapította a Népszínházat és hat évig volt igazgatója. 1881-ben indította meg a Budapesti Hírlapot. Eleinte Csukási Józseffel közösen szerkesztette, később pedig egyedül. 43 évig volt a lap kötelekében mint tulajdonos, mint szerkesztő és mint munkatárs. E publicisztikai működésének vezérmotívuma a harmincmillió magyarnak szép álma.

Hazafiassága még katolicizmusát is felülmúlta. Mikor a hajdúdorogi incidens után néhány évre a pápa a munkácsi és eperjesi gör.-kath. püspökségeket ki akarja vonni a hercegprímás hatásköre alól, hogy a leMBERGI érseknek rendelkezje alá, Rákosi kikel a „vakmerő terv ellen, mely csorbát akar ütni a magyar egyházjogon és államon“. Publicisztikai tollával legalább annyira hatott az irodalmi életre, mint a politikaira. Valamennyi lapunk közt a legnagyobb teret adta az irodalmi kritikának, mutatva, mily fontosságot tulajdonít az

irodalmi közvélemény irányításának már a társadalomért is, melyet az irodalom befolyásol. A fiatalon elhalt és életében nem ismert költőt, Komjáthy Jenőt Rákosi vitte be az irodalomtörténetbe.

Merészen támadta az állam luksuszkiadásait, a fizetett felsőházat, stb., mikor a közép- és alsóosztályok nélkülöznek. Utolsó éveinek talán egyetlen témája a revízió. Cáfolhatatlan érveit egy cikkbe foglalta össze, melyet Lord Rothermere felszólítására a Daily Mail számára írt.

Sikabonyi tökéletes munkája teljesen feldolgozza Rákosi publicisztikai működését. Az irodalomtörténet munkására vár most a feladat, hogy Rákosi irodalmi működését is feldolgozza. Sz. I. A.

Herczeg Ferenc: Arcképek. Budapest, 1930. 229 l. Singer és Wolfner.

Herczeg Ferencnek ezt a pompás kötetét olvasva, felvetődik előttünk a következő probléma: Mi kell ahhoz, hogy valaki jó irodalmi arcképtanulmányokat alkothasson? Elmerülve e kötet szépségeibe, könnyen megadhatjuk a választ: tudás, mélybe szálló analízáló tehetség és végül stiláris művészet, mely mögött az első kettő megbúvik.

Ezért irodalomtörténetírásunk szerencséjének tarthatja, ha néha legnagyobb szépíróink is, kik e tulajdonságokkal rendelkeznek, beállanak munkácai sorába. Jókai visszaemlékezései után Petőfira, Mikszáth Kálmánnak feledhetetlenül szép és érdekes Jókai-monográfiája után íme most Herczeg Ferencet is köszönhetjük körünkben *Arcképek* c., minket nagyon érdeklő kötetének megjelenése alkalmából. Azt régen tudtuk a magyar lélekelemző szép-próza mesteréről, hogy mint politikai és irodalmi arcképfestő is a legelső sorban áll. Most, hogy a kiadó ez eredeti kiállítású kötetben összegyűjtötte Herczeg e nemű termésének legjavát, plasztikusan áll előttünk a nagy író parkjának e dús bokra is.

Eles látás, szellem, alapos ismeret, mely játszi könnyedség mögött búvik meg, elegáns forma jellemzik e politikai és irodalmi rajzokat.

A kötet három csoportra oszlik: politikusok, írók és színművészek csoportjaira. Azt ne higyjük, hogy e rajzok afféle művészettel megírt, de valójában elnagyolt s tudományos értelemben keveset jelentő cikkek. Herczeg munkáiban a könnyed forma nem lenge fátyol, mely az ür felett lebeg; az ő szellemes ötletei csipkék, amelyek alatt az adatok tömegei nyüzsgönek. Minden tanulmánya a jellemzett életének, munkásságának alapos ismeretéről tanuskodik s mert mindben temérdek az új adat s új a meglátás is: Herczeg Ferenc e kötet tudományos értelemben is igen jelentős alkotás.

Politikusai: *Tisza István, Károlyi Mihály, Podmaniczky Frigyes, Kosuth Lajos és a francia Clemenceau*, színészi, illetve színházi emberei: *Gróf Keglevich István* intendáns, *Jászai Mari, Náday Ferenc, Ujházi Ede*, írói: *Petőfi, Szendrey Júlia, Jókai, Mikszáth, Mikszáthné, Kiss József és Farkas Pál*. A politikai és művészi nagy vásnak és kis portrék mellett minket ezúttal az írókról szóló részek érdekelnek. *Petőfiről* a százéves jubileum alkalmából írt Herczeg (1923). *Jókairól* és *Mikszáthról* akadémiai omlékbeszédeket mondott (1914 és 1928). *Szendrey Jüliáról* 1909-ben jelent meg az a nevezetes tanulmánya, amely új világitásba helyezte a halhatatlan költő boldogtalan hitvesét. Esemény volt ez a cikk akkoriban s nem egy ellenzéki

véleményt váltott ki, ma, mikor gondolatait egy színpadi mestermű is illusztrálja: alig van ellenzéke. Herczeg Ferenc finom, figyelmes lelkét jellemzi, hogy 1910-ben, mikor az egész nemzet hódolt a nagy palócnak, ő a költő hűséges hitveséről írt megindult mondatokat. Mily találó az a pár sor Kiss Józsefről! Meddőségét epigrammatikus rövidséggel intézi el: „Keveset szült, de oroszlánokat“. S tapintata a Farkas Pál-cikk minden során előmlik: egy hű, öreg barátot vigasztalnak érzelmes, bánatos sorai.

Ha arra a fölötté nehéz feladatra vállalkoznánk, hogy osztályoznók e kötet darabjait: mi a pálmát a két akadémiai emlékbeszédnek: a Jókairól s a Mikszáthról szólónak juttatnók. Hadd bizonyítsuk igazunkat két kikapott példával. (E beszédek művészi formáját, tartalmi teljességét, eredeti beállítását nem kell hangsúlyoznunk.) Hogy Jókai úgy is tudott volna dolgozni, ahogy kritikusai kívánták, arra Herczeg a *Sárga Rózsát* említi, melyet a nagy mesemondó 68 éves korában írt, mellőzve immár a romantikus hatáskeltesnek Gyulai óta annyit kifogásolt eszközeit. Szellemsen teszi hozzá Herczeg e megállapításhoz: „Jókai összekötözött szárnyakkal is tudott röpülni“. S a csodálatosan szép Mikszáth-emlékbeszédben éppen Herczeg az, aki Mikszáth stílusának egyik ritmikai elemét megmagyarázza. A népies ritmus, a Club és folyosó egy királyváró cikkében a magyar nép naiv hitét gúnyolja: ezt a hitet, hogy az épülő budai várban a király igazán sokat fog tartózkodni. Ime, Herczeg Ferenc Röntgen tekintete a keresztülkasul bűvárolt Mikszáth-tengerben is talál gyöngyszemeket.

—i —s.

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején. Budapest, 1929. 132 l. A M. T. Akadémia kiadása.

Ez a terjedelmében kicsiny, tartalmában azonban igen értékes öttekezés méltóképen követi a szerzőnek Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig c. jeles monografiáját.

Gazdag anyag van itt egybegyűjtve s igen értékesen feldolgozva. Az anyag elrendezése természetes, mentes mindenféle mesterkelt szemponttól. Szól a szerző a szabadságharc utáni szellemi élet megindulásáról, a szabadságharcnak, mint tárgynak novella- és regényirodalmunkban való szerepéről, milyen új témaköröket s milieurajzokat adott az abszolutizmus irodalmunknak. Más fejezetekben a lélekrajzi regény és novella, a romantikusok és a humoristák mutatkoznak be az olvasó előtt.

A szerző nem szánja ezt a munkát az egykor majd megírandó összefoglaló műve első fejezeteinek. Az a mű, természetszerűleg, más beosztást nyer, mert szempontjainak is másoknak kell lenniök. Eddigi alapos kutatásainak eredményéről azonban sikerült teljes tájékoztatást adnia. Anyaga gondosan összeválogatott, teljes. Elrendezése mintája a célszerű anyagelrendezésnek, stílusa világos, szabatos. A kis könyv élvezetes olvasmány, ami tudományos műre igen ritkán mondható.

H. B.

Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomásai. Bethlen Margit grófnő előszavával. Közzéteszik és feldolgozták Mikes Lajos és Dernői Kocsis László. Budapest, 1930. 416 l. Geniuskiadás.

Miért csak a kalandos életet élő nők életrajzával foglalkoznak írónk?

Báró Podmaniczky Júliáról és sok hasonló szép erényű hitvesről, kik férjük örangyalai, szenvedő társai, családjaikért élni-halni kész, türelmes feleségek és anyák voltak, — róluk nem volna érdemes életrajzot vagy regényt írni?

Szendrey Júlia naplóját mindvégig nagyon ügyesen, igen érdekesen, de nem tudományosan dolgozták fel írói. Petőfiné alakját rokonszenvesen mutatják be fiatalasszony korától haláláig. Az első uráért aggódó feleség, a sokat szenvedő nő megpróbáltatásai, a gyermekeiért rajongó anya és a nagybeteg asszony kínódásai mély részvétet keltenek az olvasóban. De lehet-e elfogulatlan munkának nevezni, mikor egészen egyoldalú? Horvát Árpádnak is voltak jóbarátai, lelkes tanítványai, akik bizonylan emberibb tulajdonságokkal rajzolták a professzor itt megrajzolt nem emberi alakját.

Bethlen Margitot — bár előszava kedves — miért kérték fel az előszó megírására? A világháború előtt gyűlölték és gúnyolták a nagyurakat, ma azonban, úgy látszik, még a legdemokratább zsidó kiadók is boldogtalanok, ha nem díszíthetik üzleti vállalkozásaikat grófi védnökséggel. Így változnak az idők.

B. B.

Palos Bernardin: Irodalmunk ismertetése a XIX. századeleji német folyóiratokban. Pécs, 1929. 76 l. Dunántúl egyetemi nyomdája.

Nagy szorgalommal és elmélyedő gondossággal készült tanulmány. A doktori értekezések átlagát jóval felülmúlja nemcsak kiváló alaki tulajdonságaival, hanem azzal is, hogy új és töretlen tárgyterületen jár. Megoldásra váró feladata az volt, hogy rávilágítson „a német kritikának és a XIX. századeleji fejlődő magyar irodalomnak a viszonyára.” Az eredmény, amelyre jut, negatív: „... a német kritika nem ad új szempontokat a XIX. századeleji magyar irodalom megítéléséhez. Hiszen a bírálók legnagyobb része magyar, a cikkeket itthonról küldték a német lapoknak.” Az irodalomtörténetben azonban nemcsak önmagáért, hanem egy magasabb szinthez is szolgáló cél szempontjából, az ilyen negatív eredmény is fontos. Eppen az ilyen részletmunkák nyomán jutnak el a magyar irodalmi kultúra forrásainak ismeretéhez. S ebben az irányban mi sem fontosabb, mint a folyóiratok monografiájának feldolgozása. Egész mult századeleji művelődésünk nevelője és táplálója a folyóirat-irodalom. Ennek a gyökérszála azonban javarészt ismeretlenek. Palos Bernardin kívülről, német területről indult el e kérdés megfjtésére. Gondos ízlése, óvatos higgadtsága bizonyára több eredményhez fogja juttatni ez irányú munkásságát, melynek tárgyvilágító erejét finoman mutatta be ez a tanulmány is.

—ss.

Ifj. Szász Károly: A magyar színikritika története 1849—1867-ig. Budapest, 1929. 48 l. Franklin-nyomda.

A tanulmány tartalma színikritikánk fejlődésének áttekintése a szabadságharcotól a kiegyezésig. A szerző megállapítja a színi kritika helyét az irodalmi kritika területén, vizsgálja a kettő viszonyát, így jut tételre: a színikritika olyan műalkotásnak esztétikai ítélete, mely a költői képzetnek és a színművészetnek szintézise. A színikritika az az írói tevékenység, mely szünetlet útján mond ítéletet színpadon előadott költői műről. Az a színikritikus, ki a színészi teljesítményről nem emlékezik meg, hibát követ el, de bírálata mégis színikritika, mert irodalmi élményét a színpadról a színművészet által

nyerte. Eppen ezen a ponton különbözik a színikritikus munkája a dramaturgtól.

A magyar színikritika az 1830-as években indul meg Garay János, majd Vörösmarty Mihály és Bajza József úttörő színbírátaival. A szabadságharc után következő két évtized legkiválóbb színikritikusai: Gyulai Pál, Salamon Ferenc, Greguss Ágost, Csengery Antal. Az egykorú hírlapok és folyóiratok hasábjain közzétett bírálataik iskolát teremtettek, a magyar drámairodalom fejlődését lelkiismeretesen figyelték, a fővárosi színészet erényeit és hibáit helyesen taglalták. Az ítéletnélküli, dilettáns ismertető próbálkozásai mellett ezek a tanulmányok jelentették az esztétikai elmélyedésű kritikát.

A szerző figyelmet érdemlő tájékozottsággal dolgozott. Témájának elméleti részében is otthonos, választékosan ír, logikusan gondolkodik. Sehol sem túloz s mégis lendületet visz józan fejtegetéseibe. A józanságot különösen ki kell emelnünk ma, a szellemi nagyzolás korszakában; a stílus világosságát is dicsérjük, mert a szavak és kifejezések tolvajnyelvvel játszadozó filozófiai stílus póza egyre unalmasabbá és kellemetlenebbé teszi az irodalomtörténetírók munkáját.

P. J.

Kokas Endre: Az 1880-as évek irodalmi élete. Pannonhalma, 1930. 166 l. Dunántúli Nyomda, Pécs.

A tanulmány írójának sokat kellett olvasnia és jegyezgetnie, míg összegyűjtötte anyagát. Megfigyeléseinek elrendezése jól sikerült. Előbb megrajzolja az 1880-tól 1890-ig tartó évtized szellemi életének általános képét, azután rátér az irodalmi társaságok, írói csoportosulások, folyóiratok, hírlapok, könyvkiadóvállalatok munkásságának ismertetésére, végül sorra veszi a regény, dráma, líra és epika fejlődésének figyelembevehető jelenségeit. Teljeségre törekszik, nem hagy ki semmi lényeges mozzanatot. Helyesen oldja meg feladatának legnagyobb nehézségeit is: az írók és munkák esztétikai jellemzését. Jóízlésű kutató, érett ítéletei vannak. Bővebben tárgyalt írói: Jókai Mór, Pálffy Albert, Abonyi Lajos, Petelei István, Baksay Sándor, Tolnai Lajos, Vértesi Arnold, Gozdu Elek, Abrányi Kornél, Kazár Emil, Justh Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Bródy Sándor, Csiky Gergely, Bartók Lajos, Somló Sándor, Szigety József, Dóczy Lajos, Berczik Árpád, Gyulai Pál, Szász Károly, Léway József, Dalmady Győző, Pósa Lajos, Jakab Ödön, Rudnyánszky Gyula, Abrányi Emil, Bartók Lajos, Kiss József, Endrődi Sándor, Reviczky Gyula, Vajda János. Eredményei: a kor a külföldi hatások tarka képét mutatja, de az új szellemnek nincs vezető egyénisége s így a nemzeti klasszicizmus izlése sikeresen küzd a külföldi írók olvasásából kiinduló modern irányzattal. Néhány új író megkísérli a népies-nemzeti irodalom felfogásának megbontását; ennek megnyilvánulása a szerelem érzéki felfogása, a perdita-kultusz és a naturalizmus némi próbálkozása. Van még bizonyos közömbösség is a nemzeti gondolat és a hazafias érzés iránt. Szociális gondolatokkal is bővül a költészet témaköre. A magyar ritmus háttérbe szorul, helyette inkább nyugati versformákban írnak a költők.

P. J.

Verseskönyvek. — 1. Sajó Sándor: Gyertyaláng. Újabb költemények. 1925—1929. Budapest, 1930. 144 l. A szerző kiadása. — 2. Vietorisz József: Ars poetica mea. Költészetem. Budapest, 1930. 64 l. Franklin Társulat bizo-

mánya. — 3. Feleki Sándor: Őszi szántás. Költemények. Budapest, 1930. 142 l. Glória könyvkiadóvállalat.

1. (*Sajó Sándor.*) A Gyertyaláng Sajó Sándor hetedik verseskötete. A kötet szám kedvező volta ellenére sok benne a búsongás, a bánat. Sajó Sándort általában Arany János iskolájához sorozzák. Ebben a kötetben kilép költői iskolájából s egyénibbé, eredetibbé lesz. A változás már 1904-ben kezdődik nála és 1920-tól véglegessé válik. A változás oka előbb a háború, azután Trianon. Az indulat, a szenvedély, a gyűlölség lángja ezekben az években egészen Isten székéig fellobog. Versei kristályszerűleg jegecesednek, formailag valóban tökéletesek. Sajó Sándor nem keres új formákat, nem töri szét a régieket sem s mégsem gördül prózailag kifeszített hosszú sorokban. Változatos ütemezésében zenei érzékű, miről nemcsak dalra csendülő verseiben győződhetünk meg, hanem a ritmus folytonosságában, egymásutánjában, a dallam alkalmazhatóságában. Zenéje többszólamú, sokhangnemű, sok versének zenei előélete is van, erős zenei lélekkel dolgozik. Ennek a kötetnek ereszkedő strófás versei zengzetesek, átlátszóak, fénylenek a szabályosságtól. Kötött ökonómája példaszzerű. Költői műszerei alkalomszerűleg munkálkodnak: mindig a műfajnak megfelelőek, odavágók. A költemények fölépítésében van alkotási módszere: rendes gondolatmenete, gyökere, törzse, lombbá szakadása. Stílusa ritkán arhaizáló. Az ő formáihoz legjobban illik a művészi nyelv tisztasága. Cicomátlan, egyszerű. Strófáit csiszolja, ötvözi, új szoktéseit, összetételeit módjával adja. Verseinek csoportosítása a régi csapáson halad. Sajó helye Kozma Andor, Victorisz családjában van; ezekkel rokon. Sajátságai hasonlóak, törekvésük, céljuk ugyanaz. Távol esnek Adytól, de nem is akarnak vele egy táborban lenni. Mély erkölcsi, vallásos és nemzeti tiszta érzés az alapjuk. A polgári morált tisztelik, Istent ösztönszerűleg és nem bölcselmileg imádják. A nemzeti érzés náluk a múlton épült és fejlődik, a történelem lelkesítő és élesztő hatással van rájuk. Sajó a vallást hazaszeretettel párosítja. A magyar sors kezeiről lázasan érzi: porbasújtottságunkat, rabságunkat, „megmohácsoltságunkat”. Kifakadásai mindnyájunk lelkéből fakadnak, bensőnket hevíti melegen dobbanó soraival. A magyar hit hirdetője. A magyar történet ad neki erőt, tüzet, s lángostort kezébe. Nem személyiesen lázító: lázadó velünk együtt. Áhítata, égő lelkesedése fokozatosan óbrest szenvedélyeket; fajszeretete lapangó, állandóan ébren tartott tűz. Bánata csak egy van: Száz év múlva nincsen többé magyar, hiszen már most sincsen hazája! Kétkedő érzéseire a csillagoktól vár feleletet. Valóságosan elegikus, fájdalmának egy nagyszerű, fenséges tárgya: az országnak, a hazának elvesztése, feldarabolása, a Hungária devicta! Ennek a gyászos sorsnak Gorgóarcát ugyan még csak a harci pajzs tikréből nézi, még nem tört meg a teljes kétségbeesésben. Ezt táplálja az az érzés, hogy még hisz, hogy tette ingerel és rianoz. Idetartozik, hogy a mindennapos lelkeket messzire meghaladó egyének (Togó, Eötvös, Tompa, Vörösmarty, Kapisztrán, Madách, Petőfi, Rákóczi, Széchenyi, Kossuth, Prohászka, Jókai, Vajda János, Mussolini, Szent Ferenc) közellétét érzi és rajongva lelkesedik értük, nyomdokukat tapodva járja is. Szeret járni a nagy szellemek templomába: sasokat hord szívében. A korszellem, a közvilág is hat reá, különösen háborús verseiben érezni ezt (Lovcsen, Potierek, Limanova, Trianon, huszárok stb.). Itt említhetők Nagymagyarország megénekelte helyei, főleg azok, melyekben maga is élt vagy megfordult. (Ipolság, Jászberény, Eger,

Selmecbánya, Drégely, Pannonhalma, a Balaton, Fonyód, a pilisi hegyek és a többszörösen bájosan megdalolt Ipoly). Ez a kies poézis elméjének lehorgonyzott állandó érzése. Van hazafias, fájdalomtól sugallt szatirája is: Abel mint gyilkos, és az elpestiesedés. Vallásos megnyilatkozása értékes: lebecsátkozik saját hitének mélységeibe, képeit Krisztus életéből veszi. Isten erejét, nagyságát, fenségét, haragját és igazságosságát kéri. Ez az isteni hit sokféle alakban szűrődik át benne és a vallásos eszmék ráhatása ihletet varázsol belőle. Elegikus természetéhez immáron közelfekvő a vég, az elmúlás, a sír türehtetlen gondolata. Ez most már hatalmas erővel lép előtérbe. A halált szomorúan, megadással érintgeti, ritkán humorosan. Élete ellobbanó gyertyaláng: a lélekharang csendítését hallja. Fájdalmának ez egyik zsongása, de tudjuk, hogy van önvigasztalása: tovább fog élni! Hessegeti magától az öregség gondolatát is, bár az élet erősen delejezi, ezért fél és a költészet álomországába menekül, mert ez az ő eredeti hazája. Fáj neki az elmúlás érzése, mert meggyönyörösödött az élet szépségeitől. Nincsen halálvágya: talán inkább fél a temetkezéstől, pedig sokszor ő maga is sokat temet és méla halálgyűlöletében jövő kérdések, jóslások izgatják. A természet jelenségei: tenger, alföld, ég, csillagok, erdők, virág, madár, napsugár mint általános, csak jelzett képek vagy helyzeti adalékok szerepelnek. A festő széles, nagy vonásait kedveli. Mindinkább a nyarat szereti; most már jobbra a nyár költője, a bódító, a balszamos nyáré. Ebben a kötetben is életét adja. Élete vers. Önismeret, önarckép, érzelmi intenzitás hatja át. Emlékei eléggé kidomborodók. Alkotó ereje inkább tudatos, mint ösztönös, gondolatai egységes, megtisztult érzelmekből fakadók. Minden kötetében vannak fordítások (Horatius, Verlaine, Prudhomme, Musset, Hugó, Falke, Hoffmannsthal, Rilke); ezek megőrzik az eredeti hangulatot, érzelmet, bár nem egészen hívek. Egyes fordulatosságokkal nem másítja meg a gondolatot. A kötet végén van egy víz krónikája: Az új temető.

2. (*Vietorisz József.*) Az eddig napvilágra került ars poetikák közül egyik sem ad költésztant. Horatius a görög esztétikusok nyomán elevenen, ötletesen, szellemesen szorosabb összefüggés nélkül cseveg a költői fajokról és stílusról, a költővé válásról, megvesztegetett bírálóról, irodalmi kérdésekről, kiváltképen a drámáról. A maga tapasztalatait is belefűzi. Boileau a francia esztétika és a jó ízlés kódexében, mely a romantikusok fölléptéig színórmértékül szolgált, a modorosság és érzelgősség ellen támad. Túlságosan józan és negatív jellegű, egyetemességre nem számító, hideg: képzeletet és lendületet ellenző, miből a francia líra hidegsége származott. Versebbe foglalta kora költőinek szabályait; már majdnem költésztant, költői előadás nélkül. Pope még ma is érvényben levő tanköteménye az angoloknak versetani és költői lelkét nyújt. Young szakít a klasszicizmussal és Shakespeare-t állítja oda mindenkor költészet mintaképévé. Arany Vojtinájában az eszményítést hirdeti. Szól a művészi hazugságról, látszatról, valóságosról, egyetemes igazságról, tanköltészetéről, képzeletről, bölcselétről. Világos, humoros, meleg, élvezhető előadása van. Vietorisz — a Pisókhhoz írt levelet le is fordította — mindezeket jól ismeri és tanulmányozta. Címe helyesebb a többinél, mert kiemeli, hogy ez az ő *Maga*-költészete: ars poetica *mea*. Lírai költő lévén, főképen a lírai költészettel foglalkozik, úgyhogy a címe lehetne Líráim költészete is. Vietorisz ars poetikája távol áll Arisztotelesztől, Kanttól és a nagy esztétikusok rendszertől; tanulmányait azonban el nem rejtheti, mert nagy körűek és eredeti

okoskodásait is beággazzák. Az Előhang három, a további öt rész mindegyike hűsz versszakból áll, hasonlóan Senki Pál elbeszélő költeményéhez, ahol öt ének huszonöt-huszonöt versszakos. A Himfy-strófát kifogástalanul használja: idő-mérték, ütemezés, rímelés tökéletes. A részeket keretesen szerkeszti: kezdet (1) és vég (20) rendszeren összecsattan. Stílusa erélyes, kiviláglik belőle meggyőződése, megnemalkuvása; ezzel, amint mondja, álomvilágát érzékeli. A tartalom egy része esztétika, másik része költészettan. Kezdetben elvont körökben mozog és alapfogalmakat magyaráz: ilyenek a szép és rút, a jó és rossz, az igaz és hazugság. Ezek erkölcsi megoldása a közfelfogással megegyező, míg a szépnek magyarázata újnak nem mondható. Erősen hangsúlyozva visszamegy minden újabb magyarázat ősapjára, az újkori esztétika mesterére, Baumgartenre. Nagyjában felsorakoztatja azokat a magasztos és nemes gondolatokat és érzelmeket, melyeket „szépnek érez“. Ezzel a szofistasz tömörséggel elmélete egész világgá óriásbodik. Mérőónja helyesen különböztet. A szép fajait is felsorolja, majd eszközeit, a szemléletet és reflexiót, aztán az egyes szépségeket: a művészi és költői szépet. Fölér az eszményhez és annak megvalósulásához és mindezt a lírában találja és valóstítja meg. Ez vezet a Isteniséghez, ezzel küzd az ár, a l'art pour l'art, az intellektuellek, a modernizmus elfajzása ellen, ezzel őzri meg a széptan főbb hagyományait. Ebbe illik bele: ösztön, ízlés, fajszertetet, hazafiság, nemzeti érzés, szerelem, vallás, politika, polgári erény, koráramlat, világnézet. A természeti és lélektani alap, melyen ezt felépíti, bő alkalmat nyújt egész költői, szónoki tehetségének bemutatására. Költészettani részletkérdésekre nem válaszol: apró-cseprő vonásokat mellöz. Nem száraz tanköltemény, nem tankönyv, hanem valóságosan gyönyörködve tanító költemény. Verstanában is (IV. rész) bájos képekben, tehát költőileg ábrázolja műhelyét, mert így nevezi lelkének verskovácshelyiségét. Mint alanyias költő, mint kiváló és régi lírikus, pusztán a lírát tolmácsolja, értelmezi. Epika, miben szintén dolgozott, dráma, csak átvonuló hasonlatok; építészet csak példákban, zene csak egyes alkotók nevében fordul meg. Ritkán kerül a kifejtést s ekkor helyette tekintélyeket pendít meg vagy idéz. Szereti a nagy egyéniségek társaságát; különben a maga gondolatait, átértett érzelmeit, magafestett képeket, hasonlatokat és alakzatokat használja. Tökéletes verselése mellett életelevenen, szellemesen, világosan, művésziesen és könnyedén bölcselkedik. Látszik rajta, hogy 40—50 év leszűrése ez a bájos alkotmány. Mihelyt az egyesből az egyetemeshez emelkedik, a fogalom mintegy megvilágosodik, fényös, villanászerű szikra világítja meg. Ha tétele már-már szabállyá akarna válni, dogmává nem dermed. Végeredményként megvan a color poeticus és nem az arisztoteleszi ösztönös, hanem a lelkes meglátás tehetsége nyilvánul meg, beleszöve okos tanácsok- és tanulságokkal. Nem tudom eléggé kiemelni stílusának egyszerűségét és költőiségét, szabatoságát és meggyőző erejét. Ez az új ars poetica társa a többinek, bátran melléjük sorozható.

3. (*Feleki Sándor.*) Lírai és kisebb elbeszélő versek váltakoznak kötetében. Az élet alkonyán, az emberi őszben hallatja énekét, ennek hangulata terjed szét verseiben. Sokat temetett, akiket legjobban szeretett: apját, anyját, fivérét, barátját. Sírjaik közt bolyong; hallja hívó hangjukat. Kedveli a szomorú emlékeket és embereket. Belsőleges emberbarátsága különösen a szenvedőkről, a kórházban sinlődőkről, betegekről nyilvánul. Róluk gyöngéd érzéssel mesélni is tud, ez epikájának tárgya. Ezt átszövi érzelmeivel, fájdalomával,

ezért keresi az ősi borongást, tőle vesz képeket, hasonlatokat, ha már a mindenségből, vagy a közéletből kifogyott. Ami keservekkel, búval, bánattal, szenvedéssel, könnyekkel, panasszal, hervadással, elmúlással, enyészettel összefügg, az nála gyakori tárgy. Szenvedély és indulat nélkül festi hangulatait, mélyen elégikus, nincs nála semmi viharos érzelem, semmi ódai föllendülés. Ami őt ellenkezésre, haragra gyújtja és amit kerülni akar: a közömbösség, a modernség. Gépek, gyárak nem kedvencei, rontják a természetet. A háborút, a harcot, a csatákat gyűlöli, mert milliók jaját hangoztatják. Gyűlöli a képmutatást, a nagyképűséget és a nagyhangúságot. Hazafias érzése kiválóan irredentás: a Felvidékért sír, a Kárpátokat visszaóhajtja. A haza nagy múltja a jövő iránt bizalmat kelt benne. A hazai földért rajong, a falút szereti. Mikor a főváros utcáin végiggördül a szénásszekér, gyermekkorának illatát idézi föl, a falu képei rajognak benne. A magyar nótafára énekel, szakaszait sokszor verssorokkal toldja, egy-egy végső sorral. Rímélése sokféle; nyelve, stílusa egyszerű, keresetlen, mintha diskurálna. Vannak kis epigrammás versei is. Az egészen Lenau nagy lelke terjed szét; nem hiába fordítgatta 30 esztendeig.

mgy.

Harsányi Lajos: Az elragadott herceg. Szent Imre herceg életregénye. Budapest, 1930. 216 l.

István, az első magyar király, egyházi ügyekben titokban Rómában jár s mikor visszaérkezik, az ország határánál örömhírrel fogadják: megszületett várva-várt első gyermeke. Az újszülöttet Imrének keresztelik. Később nevelését egy olasz szerzetesre, Gelléltre bízzák; ez feladatának derekasán megfelel: a gyermekből vallásos, jellemes, tudós ifjat nevel. A szerzetes nevelésének hatása alatt Imre herceg a testi vágyak legyőzésére ciliciumot visel, hátát korbácsolja, szűzességet fogad. Ezt megtartja még házasságában is, mikor szülei kívánságára II. Mieskó lengyel király leányát nőül veszi. Pannón-hegyén égi ihletéssel megmondja, ki a legtisztább életű a szerzetesek közt. A veszprémi templomban isteni szavakat hall. Egy vadászat alkalmával egy vadkan halálra sebz. A bánatos szülőket Gellért azzal vigasztalja, hogy az Uristen azért ragadta el a herceget (innen a mű címe), nehogy a gonoszság megrontsa elméjét és így elveszítse szűzességét. Sírjánál bének gyógyulnak meg, jóval később pedig a bűnei miatt vezeklő Konrád, német gróf vezeklő öve magától darabokra szakad, leveléről a bűneit tartalmazó írás eltűnik. Szóval minden megtörténik, hogy Imre szentté avattassék.

Amint e tartalomból is láthatjuk, ez nem regény, mint ahogy a szerző nevezi, hanem bőven kidolgozott legenda. A szentek nem regényhősök, hanem legendák írására adnak hálás anyagot. Kissé indokolatlan, hogy István király egy istentisztelet alkalmával megpillant egy idegen szerzetest, akiről eddig még csak nem is hallott és azonnal rábizza egyetlen fiának, minden reménységének nevelését (55. l.). Gellért arra tanítja a herceget, hogy legszobor erény a szűzesség s a házastársak közül Jézus kíséretébe csak azok jutnak, akik a házasságukban is megőrzik szűzességüket (64. l.). A szerző szerint Harabor Bogvoszló lengyel király Vajktól elragadta Dévény várát és bár Vajk többször akarta visszavenni, ez nem sikerült neki (45. l.). Ez az adat hiteles alappal nem bír, csak a szláv történészek állítják; nemzeti szempontból tehát kifogásolhatjuk ilyen beállítását. Az *ara* szó menyasszonyt jelent,

helytelenül használja tehát a szerző a meghalt Imre herceg özvegyére (183. l.). Ugyancsak helytelen az *ural* szónak ez a használata: A király fapalotája uralta az egész várost (21. l.), mert *ural*: urának ismer el.

A különben kifogástalan magyarsággal megírt, hazafias szellemű, valóságos irányú munka — a felsorolt hibák tekintetbevételével — különösen az ifjúságnak hasznos szolgálatot tesz. A bevezető sorokat Serédi Jusztinián, Magyarország bíboros hercegprímása írta. A könyvdíszítéseket és képeket Jaschik Almos rajzolta. A képektől nem lehet megtagadni, hogy művész kezétől erednek, de itt-ott inkább csak gyermekmesék illusztrációiként hatnak.

Sz. I. A.

Tamási Áron: Szűzmáriás Királyfi. Budapest, év nélkül. I. kötet 160 l. II. kötet 150 l. A Kolozsvári Erdélyi Szépművészeti Céh és a budapesti Athenaeum Irodalmi R.-T. kiadása.

A két kötet tulajdonképpen két különálló, témájában különböző regény, melyeket csak az köt össze, hogy hősiük ugyanaz a személy. Az első kötet egy tetőtől talpig székely diák eléggé szimpatikus élettörténete. A másodikban szimpátiánk sajnálatlá gyengül: a diák felnőtt férfi korában önmagát vallási örületbe kergeti és egyházával, a hatóságokkal, majd az egész világgal meghasonlik.

Aki a székely diákot nem ismeri, ebből a regényből jó képét kapja, de aki ismeri, az is élvezi a hamisítatlan székely levegőt, erkölcsöt, zamatos dialektust.

Csorja Bódi székely parasztfiút becsületes nevelése, igaz emberi elvi, emberbaráti szeretete összeütkezésbe hozzák a székelyviharhelyi kath. gimnázium tanáraival; a fiút a negyedik osztályból kicsapják. Meggyüli az urakat, hazamegy parasztnak, de félműveltsége bibliás parasztot csinál belőle, akinek lelki világában azonban az ősi pogány szokások (lóimádás, meghalt bátyját hatósági és egyházi segítség nélkül elégeti) is helyet kapnak. Belé-esik a Mária-misztérium csodálatos örvényébe, szerelmes lesz a Szűzbe. Bátyja tetemének elégetése miatt börtönbe kerül, börtönőre kiszabadítja, megszöknek, de egy leányon összevesznek és az ör lelvi Bódit.

A regény néhány székely tájszava magyarázatra szorul: cserge (9. l.), guvatt (10. l.), tellegetni (13. l.), a ház bütüje (29. l.). Erdélyiességek: a *lép* ige ikes ragozása (10. l.); *úgy ülte a szénát* (10. l.); a félmult: *béhozám fiamot* (11. l.), *Mézet is teve fel* (13. l.).

Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban. Budapest, 1930. 264 l. Singer és Wolfner kiadása.

A nő életnek azt a legérdekesebb részét kapjuk e regényben, melyben a nő Eros hatalma alatt áll. Pompás rajza az aktivitásnak nekilendülő, de félúton visszariadó, passzív asszonyi léleknek.

Egy nagyon szegény kis csitri leányt megérinti Eros. A leányka és környezete megszépül, a gyermekből szerelmes hajadon lesz. Beleszeret először egy idősebb rokonába, aki házasember, aztán egy főhadnagyba. Keresztanya besegíti egy preparandiába, ott egyik tanárába szerelmes, majd egy hozományvadász ficsúrba, aztán egy szegény tanítóba. Falusi tanítónő lesz

és férjhezmegy a szolgabíróhoz. Szüleit, testvéreit segíti. Gyermekében sok boldogságot talál, de férje — már méltóságos úr — elhanyagolja. Házirovisukba szeret bele, de visszaszorítja ezt az érzést, mely még akkor is kísérti, mikor már nagymama. Kikapós férje mellett hüen kitart. Mikor a matrónát Eros érintésére a szerelem izgalmi elhagyják, megnyugszik, nem féltékeny többé, derüesebbnek látja a világot. Gyermekai elhalnak, férjhez mennek, meg-nősülnek s ő egyedül marad férjével.

Ami a regényt jellemzi: lebilincselő elbeszélő modor, tapintatos erotikum, kifogástalan nyelvezet. A kiadás is elsőrangú. —ó —r.

Trócsányi Zoltán: Régi írások és falusi levelek. Budapest, 1929. 8 l. A szerző kiadása.

Fontosnak érezzük, hogy felhívjuk a figyelmet a szerző fejtegetéseire. A magyar irodalmi stílus fejlődésében négy korszakot különböztet meg:

1. A legelső magyar nyelvlektől a mohácsi vészig. Fő jellemvonások: a középkori latinnyelvű vallásirodalom stílusformáinak és hangulatainak utánzása, a magyar nyelvnek új gondolatformákhoz eröltetése, ezzel együtt a latinos szerkezetek átvétele.

2. A mohácsi vésztől Pázmány Péterig. A magyar stílus jellemző tulajdonsága a népiesség. A népnyelv és az irodalmi nyelv alig különbözik egymástól.

3. Pázmány Pétertől Kazinczy Ferencig. A kor cikornyás stílusa eltávolodik a népiességtől, néha az értelmetlenségig túltömött körmondatokkal él, a külföldi minták nyomán színező elemeket vesz fel.

4. Kazinczy Ferentől a XX. század elejéig. Ez a korszak már az írói egyéniségek kora s az író egyéniségét tárgvválasztásán és egyéni gondolatain kívül nyelvi kifejezési formáinak eredetisége adja meg. Stilisztikailag séséső ez a kor, de alaktanilag és mondattanilag teljesen egységesnek vehető.

Jónás Károly: Tarka könyv. Visszapillantás. Aforizmák. Budapest, 1930. 128 l. A szerző kiadása.

Mikor kézbe vesszük ezt a könyvet és látjuk, hogy a szerző a saját kiadásában megjelent könyv elejére saját fényképét adja frakkban, nadrágzsebbe tett kézzel; — nem sok várunk munkájától. Ebben azonban derekasan csalódnunk. A Magyar Tudományos Akadémia nyugalmazott gondnoka a jövő generáció számára megörökítésre érdemes eseteket, nagyjaink jellemző megjegyzéseit, kifogástalan magyarsággal, jóízű eredetiségükben, sőt néha egyenesen drasztikusságukban adja elő. Az anekdoták közül (az anekdotá szót eredeti értelemben véve: kiadatlan dolgok) és a kötet végén az aforizmák közül néhányat már ismerünk, de legnagyobb részük új dolog az olvasó számára.

A remélt későbbi kiadás számára van néhány kifogásunk. Ellenmondást látunk ebben: Füstöt, amióta ismertem (Gyulai Pált), sohse láttam szájából kiereszteni. Mint Arany Falu bolondja: Ritkán szívja, többnyire csak fujja (8. l.). A Dóczy Lajos című fejezetben (38. l.) három oldalon át beszél Gyulai Pálról és csak néhány sorban Dóczyról. Az ugyanegy személynél szóló anekdotákat időrendben kellene adni, mert pl. Endrődi Sándor temetéséről szól a 36. lapon és később hosszasan ír az élő Endrődiről (41. l.). —ó —r.

Tarczai György: Az Árpád-ház szentjei. Budapest, 1930. 170 l. Stephaneum-nyomda.

E könyv ékes nyomdai kiállításánál csak tartalma értékesebb: a kitűnő művészettörténetíró négy tanulmánya az Árpád-ház szentéletű tagjairól. Szent István és fia, Szent László király, Szent Erzsébet és a szentéletű Árpád-leányok életének és emlékeinek elmondása a kutató és a hivatott író tollára vall. Alig van magyar könyv, mely erről a témáról vonzóbb tájékoztat nyújtana. Szép illusztrációk díszítik a kötetet, a képekhez gondos magyarázatok csatlakoznak.